

Загальні збори НАПН України

30 жовтня ц.р. відбулися Загальні збори Національної академії педагогічних наук України на тему «Проблеми якості української освіти в контексті сучасних цивілізаційних змін». У їх роботі взяли участь: представники Адміністрації Президента України – керівник Головного департаменту з питань гуманітарної політики Юрій Рубан, завідувач сектору освіти і науки Головного департаменту з питань гуманітарної політики Микола Берізко, Кабінету Міністрів України – завідувач відділу з питань розвитку освіти і науки, молоді та спорту Володимир Гаврилюк, Верховної Ради – головний консультант секретаріату Комітету з питань науки і освіти Василь Головінов, дійсні члени, члени-кореспонденти, почесні академіки НАПН України, співробітники наукових установ НАПН України та ін.

З доповіддю на пленарному засіданні виступив президент НАПН України Василь Кремень.

В обговоренні взяли участь ректор НТУУ «КПІ», академік НАПН України Михайло Згуровський, академік НАПН України Тамара Яценко, ректор Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського, член-кореспондент НАПН України Михайло Загірняк, завідувач кафедри Київського педагогічного університету імені Бориса Грінченка, член-кореспондент НАПН України Світлана Сисоєва, в.о. директора Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, доктор педагогічних наук Олена Отич, заступник директора Інституту професійно-технічної освіти НАПН України Олександр Діденко та ін. Відбулися засідання відділень Академії, на яких їх учасники продовжили обговорення доповіді президента НАПН України.

Пропонуємо увазі читачів доповідь президента НАПН України.

Проблеми якості української освіти в контексті сучасних цивілізаційних змін

Доповідь президента НАПН України
Василя КРЕМЕНЯ

Шановні колеги!

Проблема якості української освіти нині постає як ніколи гостро і виявляє себе в різних аспектах. Розв'язання її потребує повної мобілізації теоретико-методологічного та методичного потенціалу Національної академії педагогічних наук. Причини відомі й мають насамперед цивілізаційний характер. Вони не раз обговорювалися на методологічних семінарах і Загальних зборах Академії. Зокрема, вчора відбувся методологічний семінар, присвячений професійному розвитку особистості в умовах євроінтеграційних процесів.

З-поміж **основних цивілізаційних викликів**, що зумовлюють наші дії, зазначу такі.

По-перше, невинна глобалізація, що охоплює всі сфери суспільства і спричиняє не лише

взаємозбагачення і взаємозалежність людства, а й загострення конкуренції між країнами, націями, окремими громадянами в процесі їх зростаючої взаємодії, географічної та економічної мобільності.

По-друге, змінність, що прогресує у будь-якій сфері діяльності, основу якої становить інноваційний тип розвитку. При цьому глобалізація спричиняє синергетичний ефект нелінійного розвитку, що є потужним фактором прискорення змін.

Демократизація та гуманізація сучасних суспільств, і це, *по-третьє*, зумовили піднесення значення окремої людини, посилили вимоги до її особистої компетентності та самодостатності.

По-четверте, інноваційний розвиток інформаційно-комунікаційних технологій в умовах посилення глобалізації спричинив формування нового цивілізаційного феномену – мережного суспільства: утворення й поширення у віртуальному просторі творчих об'єднань і колективів людей, які в такий спосіб досягають високої ефективності у спільній діяльності.

Зазначені та інші цивілізаційні зміни зобов'язують переосмислити та переоцінити завдання сучасної освіти і, насамперед, відповіді на запитання, яка освіта є якісною в нових умовах. Узагальненою

відповіддю буде: освіта, що забезпечує розвиток особистості, здатної на відповіді, адекватні викликам часу. Конкретніше це означає наступне.

Перше. Звична, традиційна освіта, спрямована на навчання людини на все життя, в умовах зростання динамізму розвитку людства має поступитися освіті, що формує фундаментальну особистісну компетентність – здатність навчатися впродовж життя. Адже умови життя радикально змінюються навіть упродовж існування одного покоління. Якісна освіта має формувати потребу в постійному саморозвитку особистості за допомогою формальної, неформальної та інформальної освіти – від народження й упродовж життя.

Друге. Освіта має ефективно формувати прогресивні й перспективні цінності та життєві пріоритети, що сприятимуть успішній орієнтації і продуктивній діяльності у знаннєвому суспільстві, де пріоритетною сферою впливів на людину є інформаційна, з потоками цілеспрямованої інформації, що постійно збільшуються. Поколінню, що підростає, потрібна світоглядна підготовка, формування громадянської позиції, патріотизм, розуміння проблеми національної єдності.

Третє. Якісна освіта – людиноцентрована освіта, що дає змогу враховувати сутнісні індивідуальні характеристики, розкривати та розвивати задатки й обдарування кожної дитини і на цій основі забезпечувати максимальну реалізацію її потенціалу, формувати професійно компетентну й кваліфікаційно конкурентну особистість.

Четверте. Якісна освіта покликана якомога раніше формувати самостійність і самодостатність людини, спроможність діяти автономно і відповідально, ефективно поповнювати й творчо застосовувати набуті компетентності.

П'яте. Якісна освіта має намір виховання інноваційної особистості, здатної до сприйняття й творення змін, спроможної до досягнення потреби в інноваціях та їх продукування.

Шосте. Якісна освіта має бути прогностичною, навчати з випередженням, формувати людину, спроможну передбачати й проектувати своє майбутнє.

Сьоме. Якісна освіта – це відкрита освіта, здатна до самовдосконалення, неперервної модернізації та інновацій, потенційно спроможна на відповіді, адекватні цивілізаційним викликам.

На жаль, доводиться констатувати, що розбудова національної освітньої системи в Україні не завжди супроводжувалася необхідним урахуванням пріоритету якості освіти над її кількісними показниками та їх кількісно-якісного співвідношення. Бракувало також системності та послідовності практичним діям із підвищення якості освітньої сфери. На це, зокрема, зверталася увага в підготовлених Академією Білій книзі національної освіти України (2010) та Національній доповіді про стан і перспективи розвитку освіти в Україні (2011), а також наступних за ними рішеннях Загальних зборів Академії.

Якими саме мають бути першочергові кроки щодо розв'язання гострої й комплексної проблеми якості нинішньої української освіти з урахуванням нових реалій?

У конкретних діях треба почати з визнання того, що шлях до якісної освіти, враховуючи багатоаспектність проблеми, не лежить в одній площині, а має принаймні кілька принципових різноспрямованих векторів, що зумовлено сутнісною багато-вимірністю поняття якості.

Дозвольте зупинитися на **основних вимірах якості**, жоден з яких не може бути непоміченим або недооціненим.

Перший вимір якості – відповідна **архітектура освіти**, структурна організація за рівнями, орієнтаціями, галузями, що дає змогу сповна реалізувати її функціональне, сутнісне призначення. З цієї метою у 2012–2013 роках Академія провела методологічний семінар і Загальні збори, результатом яких став академічний проект Національної стандартної класифікації освіти та Міжнародна стандартна класифікація освіти і її концепція, що визнані та закріплені законодавчо у 2014 р. (Законом про вищу освіту) не лише як інструмент опису і кодифікації, а й як методологія розуміння та реконструкції освіти. Тобто забезпечення якості освіти можливе завдяки розбудові формалізованого, структурованого освітнього простору і запровадженню визнаних усіма класифікації та кодифікації освітніх програм і відповідних освітніх досягнень (кваліфікацій і ступенів).

Це наблизить освітню систему до людини, сприятиме самореалізації особистості шляхом вибору освітньої траєкторії відповідно до її задатків і потреб та подальшого просування за обраним типом або індивідуальним маршрутом упродовж життя, на якому формальна освіта доповнюється неформальною (додатковою) та інформальною (самостійно організованою). Сумісність вітчизняного освітнього простору, структурованого за міжнародними правилами, з освітніми просторами інших країн відкріє шлях для міжнародної мобільності як учнів і студентів, так і випускників навчальних закладів.

Структурована освіта – це насамперед освітні програми та відповідні кваліфікації і ступені. Академія пропонує (після відповідного доопрацювання та обговорення) прийняти Національну стандартну класифікацію освіти як Національний класифікатор України.

У рамках реалізації Програми спільної діяльності та на виконання Плану заходів з імплементації Закону України «Про вищу освіту» НАПН України направила до МОН України пропозиції щодо розроблення єдиного інтегрованого переліку галузей знань, сумісного з галузевою Міжнародною стандартною класифікацією освіти (2013).

Водночас зрозуміло, що виконання освітніх програм і забезпечення освітніх досягнень можуть здійснюватися лише в якісній національній мережі закладів освіти. Ця мережа в Україні на всіх рівнях

освіти, з огляду на потреби, не є оптимальною – часто кількісно надмірна, розпорошена, а тому слабка й витратна, тож вимагає структурного та інституційного вдосконалення. Дошкільна освіта потребує широкого запровадження невеликих за кількістю дітей навчальних закладів, у тому числі приватної форми власності, що були б максимально наближені до місця проживання батьків. І нині треба потурбуватися про їх нормативно-законодавче забезпечення. Середня освіта вимагає нової структури. З огляду на світовий досвід було б доцільно мати 5–6-річну початкову школу, 3–4-річну основну і три чи дворічну старшу профільну школу, яка могла б бути представлена передусім профільними ліцеями. Подовжена початкова школа, окрім іншого, певною мірою поліпшила б навчання дітей у сільській місцевості, дала можливість навчатися в рідному селі як мінімум до досягнення 12 років. Об'єднання та укрупнення потребують професійно-технічні училища та технікуми й коледжі, що дало б змогу створити багатогалузеві навчальні заклади, які готували б і кваліфікованого робітника, і молодшого спеціаліста.

І, безумовно, не можна далі залишати поза увагою нинішню мережу вищих навчальних закладів. У зв'язку з цим треба вітати лист-звернення Міністерства освіти і науки щодо надання пропозицій з оптимізації мережі вищої школи.

Розв'язання окреслених проблем в освіті варто віднести до **невідкладних завдань** і визнати **потужним невикористаним резервом** піднесення її конкурентоспроможної якості. Це дозволило б підвищити також економічну ефективність освіти України. Відповідний блок питань Академія спеціально розглядала на методологічному семінарі та Загальних зборах у 2011–2012 роках.

Другий вимір якості – **відповідність рівня освіти її призначенню, основній меті й сутності**.

Як приклад нехтування цим є некоректне віднесення до вищої освіти підготовки молодших спеціалістів у технікумах і училищах, зокрема на базі основної школи. Наслідки відомі. Дезінтеграція таких закладів із виробництвом, неприродне поєднання з університетами, утворення обхідних і скорочених, навіть дуже скорочених (до 1,5 року) схем отримання університетських дипломів (зрозуміло, не університетської якості). У результаті відбулася деформація перших і деградація других, оскільки вищу освіту часто стали міряти за кількістю років навчання без урахування її реальної складності, принципово іншої якості.

Те саме стосується професійно-технічної освіти, коли спротив своєчасній і природній її децентралізації зумовив певну самоізоляцію і відрив цієї освітньої ланки від реальних потреб регіональної економіки й виробництва. За наявності 972 професійно-технічних училищ нині на ринку праці склався найгостріший дефіцит кваліфікованих робітників, про що заявляють і роботодавці, і центри зайнятості. За патронатної моделі фінансування

профтехучилища самостійно заробляють додатково до бюджетних коштів менше, ніж заклади дошкільної або позашкільної освіти.

Ухвалення нового Закону України «Про вищу освіту» та розроблення нових редакцій законів «Про освіту» і «Про професійно-технічну освіту» дозволяє виправити ситуацію, зокрема, шляхом запровадження профільної старшої школи і створення справді авторитетної, з високою репутацією на ринку праці, ланки професійної освіти. Така ланка могла б складатися з двох рівнів: підготовки кваліфікованого робітника і підготовки молодшого спеціаліста.

Інший приклад: неправомірне проголошення як вищої такої освіти, що насправді не здійснюється на основі або із залученням досліджень, інновацій згідно з провідною тенденцією Європейського простору вищої освіти, його інтеграцією з Європейським дослідницьким простором у межах Болонського процесу.

За результатами національних звітів 2012 р. щодо реалізації Болонського процесу, поданих у зв'язку з Бухарестським самітом (2012), Україна в переліку 47 країн опинилася серед останніх.

Третій вимір якості, що також передбачає наявність перших двох названих, це – **відповідність освітньої діяльності та змісту освіти прийнятним стандартам**.

За європейськими вимогами сучасні стандарти розробляються за рівнями, орієнтаціями і галузями (предметами, спеціальностями) освіти на основі компетентнісного підходу, який дає змогу реалізувати концепцію «вимірюваної якості», запровадити результатну парадигму освіти. Цим проблемам Академія присвятила Загальні Збори щодо концептуальних засад розроблення Національної рамки кваліфікацій та два методологічні семінари, зокрема «Компетентнісний підхід в освіті: теоретичні засади та практика реалізації» навесні цього року. Результатом академічних зусиль і відповідних пропозицій стало затвердження Урядом у 2011 р. Національної рамки кваліфікацій і законодавче закріплення її в 2014 р. у законі про вищу освіту та у вигляді окремої статті в чинному законі про освіту.

Вчені Академії взяли активну участь в розробленні й імплементації стандартів початкової, базової та повної загальної середньої освіти. Ці стандарти створювалися на компетентнісних засадах і були схвалені Кабінетом Міністрів України. Нині Академія завершує масштабну роботу щодо аналізу реалізації наявних стандартів, оцінювання якості предметного змісту, навчальних програм і підручників у середній загальноосвітній школі та підготовки Аналітичної доповіді про зміст загальної середньої освіти. Кілька зауважень щодо осучаснення стандартів та способів їх реалізації. З урахуванням особливостей цивілізаційного поступу людства стандарти мають спиратися, з одного боку, на довгострокові фундаментальні (загальні, універсальні, міжпредметні) компетентності, а з другого – на

спеціальні (предметні) компетентності короткотривалої актуальності.

Залежно від характеру освіти співвідношення базових (стратегічних) та специфічних (оперативних) компонентів стандартів закономірно різне і змінюється в процесі прискорення суспільного розвитку й підвищення рівня освіти. Така дихотомія стандартів зумовлює потребу в розмежуванні відповідальності в їх формуванні й реалізації між дещо інерційними державними органами і більш мобільними навчальними закладами. До того ж концептуально акценти у забезпеченні якості освіти в європейській і світовій практиці зміщуються із зовнішніх контрольних перевірок на створення і підтримання закладами внутрішніх систем забезпечення якості та їх акредитації на підставі колективної фахової експертизи на основі спільно вироблених й узгоджених критеріїв.

Ігнорування нових цивілізаційних реалій, підходів і принципів у закономірному розподілі повноважень зумовлює домінування в стандартах статичної складової, порівняно з динамічною, а отже, їх певний консерватизм та зростання стримувальної дії.

До речі, потрібно сказати й про стиль роботи, який теж тяжіє до стандартизації. Йдеться про становлення де-факто нового типу людини (мережної людини) й нового типу відносин (мережного суспільства). Для такої людини пріоритетними стають не ієрархічні міжособистісні відносини типу субординації, зокрема посадового підпорядкування по вертикалі, а типу координації, фахової рівної взаємодії за професійними інтересами по горизонталі.

З цивілізаційного погляду, мережна людина – глобалістська людина, яка володіє інформаційно-комунікаційними технологіями, англійською мовою, надає перевагу електронному стилю листування й зустрічей, отже, мобільна у віртуальному просторі та оперативна в реальному часі. Крім того, – і це принципово! – демократична й доступна за сутністю, цінує колег по роботі за реальними справами, а не за колишніми заслугами. Такий спосіб взаємодії для обговорення проблем і ухвалення рішень виявляється значно результативнішим, ефективнішим, оперативнішим у сучасному світі, ніж спосіб, що базується на авторитаризмі та застарілому протоколі з минулого досвіду.

Наприклад, у такий мережний спосіб за участю фахівців МОН України, Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти, НАПН України, громадських організацій (які є великим невикористаним резервом розвитку українського суспільства взагалі та освіти зокрема), а також закордонних експертів у дуже стислі терміни створено проект Стратегії розвитку вищої освіти в Україні. Зараз проект так само доопрацьовується для розгляду на III Міжнародній науково-практичній конференції «Європейська інтеграція вищої освіти України в контексті Болонського процесу», яку проводять МОН, НАПН, Спілка ректорів вищих навчальних закладів України

в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка 12 листопада 2014 р.

До того ж демократичний, мережевий спосіб фахової співпраці має бути поширений і в Академії. Зважаючи на динамізм змін, треба підтримувати й виявляти довіру молодому поколінню. У зв'язку з цим звертаюся до керівників підвідомчих установ з вимогою активніше відкривати шлях фаховому кар'єрному зростанню молоді та, за великим рахунком, продовжувати себе у своїх учнях. Це має стати однією із стратегічних ліній розвитку Академії в цілому, а отже, і якості науково-методологічного та методичного супроводу освіти.

Варто особливо зупинитися на **якості педагогічної освіти**, яка безпосередньо працює на всю освіту. Очевидно, що без її якості неможлива якість освіти в цілому.

Зауважу, за всіх варіантів розроблення за новим законом про вищу освіту переліків галузей знань і спеціальностей, відповідно до галузевої Міжнародної стандартної класифікації освіти (2013) та згідно з проектом НСКО, запропонованим Академією, галузь знань «Освіта», безперечно, буде існувати. Це, до речі, є свідченням визнання світовою спільнотою важливості освітньої сфери в сучасних умовах і на перспективу. В остаточному переліку спеціальностей, ймовірно, також збережуться чотири основні з них (за необмеженої кількості відповідних міждисциплінарних спеціальностей та різноманітних спеціалізацій), а саме: «Освітня наука», «Підготовка дошкільних учителів», «Підготовка вчителів без предметної спеціалізації», «Підготовка вчителів з предметною спеціалізацією».

Що тут заборгували для досягнення якості Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих, Університет менеджменту освіти, відділення професійної освіти і освіти дорослих, вищої освіти НАПН України разом із педагогічними університетами та інститутами, а також закладами післядипломної педагогічної освіти країни?

По-перше, створення галузевої рамки кваліфікацій для галузі знань «Освіта» відповідно до напрацювань за відомим проектом Європейського Союзу «Тюнінг» («Налаштування освітніх структур в Європі»).

По-друге, з'ясування ключових – як загальних, так і спеціальних – компетентностей для спеціальностей в галузі освіти.

По-третє, чітка фіксація в концепції педагогічної освіти необхідності збалансованої чотириаспектної підготовки педагогічного працівника як фахівця з предмета викладання; психології особистості; методики навчання; світоглядно-філософської підготовки.

Наприклад, з якою випереджальною фундаментальною підготовкою з урахуванням цивілізаційного контексту майбутнього має нині готуватися дошкільний педагог, який через три-чотири роки почне надавати дошкільну освіту, скажімо, трирічній дитині, яка вступить у повноцінне самостійне

життя через 15–20 років? Інше зауваження стосується серйозних претензій до виховної компетентності освітніх кадрів, прорахунків у патріотичному вихованні молоді. Нинішній час це переконливо засвідчив.

По-четверте, обґрунтування ефективних моделей підготовки фахівців для різних ланок освітньої сфери.

По-п'яте, визначення доцільної відповідності між професійними кваліфікаціями для різноманітних категорій з-поміж майже мільйонного корпусу педагогічних і науково-педагогічних працівників та освітніми кваліфікаціями в галузі знань «Освіта».

У контролі якості освіти, управлінні нею не можна обійтися без її моніторингу й оцінювання. Для цього кожна наукова установа, Університет менеджменту освіти НАПН України повинні накопичувати досвід систематичної підготовки аналітичних доповідей про стан освіти за профілем своєї дослідницької діяльності. Такі комплексні доповіді мають готуватися на основі узагальнення здійснених наукових досліджень й слугувати впровадженню їх результатів. Ці розробки мають стати орієнтирами як практикам – в ознайомленні з кращими світовими досягненнями та визначенні перспектив подальшого розвитку, так і дослідникам – у формуванні нової дослідницької тематики.

Академічні установи, університет мають стати сучасними загальнонаціональними інформаційними центрами науково-методичних та інноваційно-практичних проривів у відповідних освітніх сферах в рамках своєї спеціалізації – від дошкільного до докторського рівня, від її історичного і філософського супроводу до психологічного й технологічного забезпечення. Планка академічної діяльності нині піднімається до світового рівня. Академія як дослідницько-інноваційна за змістом організація має стати лідером і прикладом. Ці та інші завдання власної якісної модернізації Академії передбачаються в Стратегії розвитку НАПН України на період 2015–2020 років, проект якої підготовлений і обговорюється.

Щодо контролю якості загальної середньої освіти, то НАПН України вважає за необхідне поступово поширити систему зовнішнього незалежного оцінювання від локального застосування виключно в інтересах вищої школи на всю державну атестацію випускників шкіл. Крім того, практикою загальнонаціонального тестування треба охопити базову і початкову загальну освіту, а в перспективі – і дошкільну. Систематичне тестове обстеження має стати природним – ні в якому разі не каральним! – в освіті всіх рівнів.

Якщо йдеться про вищу школу, то світова практика виробила свої специфічні методи оцінювання якості освіти, освітньої діяльності. Вони пов'язані з участю вищих навчальних закладів у провідних міжнародних і національних рейтингах, а також акредитацією освітніх програм незалежними фаховими акредитаційними агенціями.

Прискорення інтеграції вітчизняної вищої освіти в європейський та світовий освітній і дослідницький простір передбачає відповідне систематичне використання українськими вищими навчальними закладами механізмів їх ранжування та акредитації. Без цього розраховувати на високу репутацію і конкурентоспроможну якість вітчизняної вищої освіти не доводиться.

Потребують особливої уваги міжнародні порівняльні дослідження якості української освіти. Вочевидь, національна освіта випадає з цього світового процесу. Сприятиме участі в ньому підписання Україною Угоди про асоціацію з Європейським Союзом у частині співпраці в освітній сфері. Йдеться насамперед про потужний проект Організації економічного співробітництва та розвитку PISA (ПІСЕ) – Програму міжнародного оцінювання учнів. Ми не тільки не беремо участі в ньому (зокрема, через брак коштів), а навіть не повною мірою використовуємо його результати щодо інших країн. Відповідальність за це поділяє й Академія.

Недостатньо аналізуються і результати обстежень за проектом TIMSS (TIMCC) – Міжнародні тенденції у вивченні математики і природничих наук, а також проектом PIRLS (ПІРЛЗ) – Міжнародний прогрес у навчанні читання. Зазвичай далі констатації, яке місце посідає чи на яке змістилася Україна, справа не рухається.

Наше невідкладне завдання щодо оцінювання якості вітчизняної освіти, що стосується всіх відділень і підвідомчих установ Академії, полягає в тому, аби сповна взяти на озброєння арсенал об'єктивних міжнародних інструментів оцінювання, насамперед неупереджене «дзеркало» глобальних порівнянь.

Загалом установи та відділення Академії мають суттєво посилити функцію порівняльних і перспективних досліджень, вироблення науково обґрунтованої освітньої політики щодо ланок освіти, якими опікуються. І якщо, наприклад, в Інституті та Відділенні вищої освіти, в умовах автономії вищих навчальних закладів, ці питання мають бути пріоритетними й такими, що домінують, то в інших наукових установах необхідно мати хоча б відповідні відділи, лабораторії, науковці яких, окрім предмета дослідження, обов'язково володіють інформаційно-комунікаційними технологіями, а головне – англійською мовою. Це дозволить точно знати реальний стан освітньої якості, її фактори, визначати ефективні шляхи піднесення. Сказане засвідчує, що досягнення конкурентоспроможної якості національної освіти в контексті цивілізаційних змін нині стає головним пріоритетом модернізації освіти України. Пропоную всебічно обговорити проблему й ухвалити відповідне рішення Загальних зборів Академії.

Дякую за увагу!